

HALI, KİLİM VE DİĞER DÜZ DOKUMA ESER BAKIM, KORUMA VE ONARIM İLKELERİ*

Vedat ÜNALDI

Dr. Öğretim Üyesi, Sinop Üniversitesi, vedatunaldi@sinop.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6692-077X>

Ünaldı, Vedat. "Halı, Kilim ve Diğer Düz Dokuma Eser Bakım, Koruma ve Onarım İlkeleri". ulakbilge, 72 (2022 Mayıs): s. 489-496. doi: 10.7816/ulakbilge-10-72-06

ÖZ

İnsanoğlu, varoluşundan günümüze kadar hayatını idame ettirmek ve ihtiyaçtan kaynaklanan gereksinimlerini karşılamak amacıyla bir takım araç ve gereçler yapmış, yapılar inşa etmiştir. Bu eşya ve yapılar yapıldığı andan itibaren eskime ve yok olma sürecine girerler. Ortam şartlarına, kullanım şekline ve malzemesine göre bu eşya ve yapıların bozulma veya yok olma süreleri değişmektedir. Döneminin sosyokültürel yapısını yansıtan bu yapı veya eşyaların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması, günümüz dünyasının da üzerinde önemle durduğu bir konu olmuştur. Kültürel miras olarak adlandırılan bu değerlerin ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların ortaya koyduğu ilke ve kararlar ile korunarak güvence altına alınması yönünde birtakım çalışmalar yapılmaktadır. Ortaya koyulan bu ilke ve kararlar, çoğunlukla mimari yapılar üzerinden ele alınırken halı, kilim ve diğer düz dokuma eserlerin korunması da bu ilkeler ışığında ele alınmaktadır. Yapısı, tekniği ve hammadde bakımından diğer eserlerden tamamen farklı olan dokumaların bakım, koruma ve onarımı konusunda bu alana özgü ilke ve önerilerin eksikliği, karar verme ve müdahale süreçlerini aksatmakta hatta bazı durumlarda da geriye dönüşü mümkün olmayan hasarlara neden olmaktadır. Bu bakımdan alana özgü ilkelerin hazırlanması önem arz etmektedir. Bu çalışmada, ulusal ve uluslararası kurumlara ait tüzük, kanun, kararlar ile ilgili alanda yapılan literatür taraması sonucu halı, kilim ve diğer düz dokuma eserleri kapsayıcı bakım, koruma ve onarım ilke önerileri hazırlanmıştır. Bu ilkeler, hazırlanırken bazı maddeler ilgili kaynaklardan dokumalara uygun tanımları sağlayacak şekilde de revize edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halı, kilim, düz dokuma, koruma ve onarım ilkeleri, kültürel miras

Makale Bilgisi:

Geliş: 17 Şubat 2022

Düzeltilme: 11 Mart 2022

Kabul: 29 Mart 2022

© 2022 ulakbilge. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

* Bu çalışma "Kilim Koruma ve Onarım İlkeleri, Meslek Analizi ve Uygulanabilirliği" adlı Sanatta Yeterlik tezinden üretilmiştir.

Giriş

İnsanoğlu, varoluşundan günümüze kadar hayatını idame ettirmek ve ihtiyaçtan kaynaklanan gereksinimlerini karşılamak amacıyla bir takım araç, gereç ve yapılar inşa etmiştir. Yapma, inşa etme, ortaya çıkarma veya meydana getirme olgusu bugün de hızla devam etmektedir. Tarihin çok erken dönemlerinden 19. yüzyılın sonlarına kadar toplumlar koruma kültürü, bir nesnenin ya da yapının sürekliliğini sağlamak, onlardan elde edilen faydalardan yararlanmaya devam etmek ve o eserlere karşı gösterilen saygı (minnet) sonucu yapılan müdahaleleri kapsamaktaydı (Subaşılar, 2010: 22). Kültürel mirasın korunması gerekliliği bilincinden uzak bu müdahaleler zamanla özellikle yapılarda farklı üsluplara dönüşme ya da işlevselliğini etkiler mahiyette uygulamalara dönüşmüştür (Alioğlu, 2013: 69; Ahunbay, 2016: 8). Bu durum da eski eserlerin koruma ve onarımı konusunda belirli ölçütlere göre yapılması ihtiyacını doğurmuştur.

Kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanması, korunması ve çeşitli nedenlere bağlı gelişen tehditlere karşı güvence altına alınması yönünde yeni fikirlerin tartışılması 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Uluslararası düzeyde ilk büyük girişim 1904 yılında Madrid’de yapılan Altıncı Uluslararası Mimarlar Kongresinde “Madrid Konferansı Tavsiye Kararları” adıyla tarihi yapıların sınıflandırılması ve korunmasında uygulanacak ilkeler ele alınmıştır. 1931 yılında İtalya’da Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu tarafından hazırlanan (Carta Del Restauro) Restorasyon tüzüğü, 1945 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation) UNESCO, 1964 yılında koruma ilkelerine ilişkin olarak hazırlanan Venedik Tüzüğü ile kurumsallaşma ve mevzuat oluşturma ilk adımları atılmıştır. Venedik tüzüğünden ilhamla UNESCO, ICCROM ve ICOMOS’un da iş birliği ile 1994’de Nara Özgünlük Konferansında ele alınan Nara Özgünlük Belgesi (The Nara Document on Authenticity) hazırlanarak ilerleme sağlanmıştır (Erder, 1987: 114).

Türkiye’de de eski eserlere olan ilgi ve saklanmasına yönelik girişimler esasında çok eskiye dayanmaktadır. Özellikle batı kaynaklarında eski eserlerin korunmasına yönelik yaklaşım konusunda ağır eleştirilere maruz kalan Osmanlı toplumunda durumun böyle olmadığı hatta Fatih Sultan Mehmet’in ilgi gösterdiği ve çeşitli Bizans dönemi kalıntılarını bir araya getirterek kendisinden sonrada eski eserlerin korunduğu ve tamirlerinin yapıldığı bilinmektedir (Gürsoy, 2007: 110). Fakat bilinçli bir yaklaşımla ele alınan koruma olgusu anlamında ilk resmi girişim 19. yüzyılın ortalarında bugünkü Aya İrini’de koruma altına alınan eski eserlerin toplanması ile başlamış, 1869’da bilinen ilk “eski eserler (asar-ı atika) nizamnamesi” yayınlanmıştır. Cumhuriyet dönemine kadar üç kez düzenlenen nizamname genel olarak koruma ve onarım ilkelerinden ziyade eski eserlerin ülke dışına çıkarılmasını kontrol etmek ve arkeolojik kazılarla ilgili konuları esas almaktaydı (Eroğlu, 2012: 127). Ülkemizde, Batı dünyası ile aynı dönemlerde ortaya koyulan koruma anlayışı, 1973 tarihli koruma tanımları içeren ve kapsamlı maddelerden oluşan Eski Eserler Kanunu ile sağlanmıştır (Eczacıbaşı Vakfı, 2008: s.1165). Bu kanun, gelişen koruma anlayışı ve ona bağlı tanımları içeren kapsamlı maddelerden oluşmaktadır. 1973-1983 yılları arasında yürürlükte kalan ve Türkiye’de koruma konusunda yeni bir dönemin temsilcisi olan bu kanun, ilerleyen zamanlarda gerek yasal gerekse de örgütsel düzeyde yapılan düzenlemelerle bugün varılan noktaya ulaşmıştır (Akın, 1993: 234). Alınan uluslararası kararlar, kanunlar veya düzenlemelerde sunulan ilke önerileri çoğunlukla taşınmaz eserler (anıt ya da yapılar) bazında ele alınmıştır. İlgili koruma ve onarım ilkeleri genel olarak çok geniş bir alanı kapsasa da her eser için farklı müdahale yöntemlerinin belirlenmesi gerekir. Bu nedenle teknik, malzeme ve eserin mevcut durumuna göre diğer eski eserlerden tamamen farklılık gösteren halı kilim ve diğer düz dokuma eserlerin bakım ve korumalarına ilişkin daha kapsamlı ilkelerin ayrıca belirlenmesinde fayda vardır.

19. yüzyıldan sonra kültürel varlıkların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için yapılan bilinçli koruma algısı her geçen gün teknolojik yeniliklerle paralel gelişmekte ve ilerlemektedir. Bu gelişim finansal olarak gelişmiş toplumlarda daha iyi ele alınırken ekonomik olarak az gelişmiş toplumlarda daha yavaş ve seçici bir şekilde ilerlemektedir. Neyin korunması gerektiğine karar verme süreçlerinde az gelişmiş toplumlarda ekonomik nedenler hangi eserlerin öncelikle korunması gibi durumu meydana getirmektedir. Özellikle halı, kilim ve diğer düz dokuma eserler bakımından oldukça zengin bir arşive sahip olan coğrafyamızda bu eserlerin çok oluşu hem diğer kültürel varlıklarımız içinde hem de kendi içerisinde öncelik sırası gibi bir duruma neden olmaktadır. Dokumaların koruma ve onarım işlemleri maliyet ve yoğun iş gücü gerektirdiğinden bu yaklaşım bir bakıma haklı görülebilir. Unutulmamalıdır ki muhtevası bakımından tamamen organik olan bu eserlerin zamana karşı mukavemet gösteremeyeceği ve bugünün (her yerde olan, çokça) eseri on yıllar sonranın ya nadir bir eseri ya da kataloglarda resmedilen bir eseri olarak kalacağı bilinmelidir. Zamana ve ortam şartlarına karşı dokumaların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması bu nedenle büyük bir öneme sahiptir (Alsaç, 1992: 7). Halı, kilim ve diğer düz dokuma eserlerin bakım, koruma

ve onarımların işlemlerin sistemli ve bilimsel temellere dayandırılarak yapılması da bu bakımdan büyük önem arz etmektedir. Tamamen kendine özgü bir yapısı olan dokumaların kültür tarihimizin birer tarihi belge niteliği göstermesine karşın, korunması ve onarılması hem ekonomik koşullar hem de işgücü açısından ötelenmektedir. Günümüzde hala genel anlamıyla tekstil eser koruma ve onarımı konusunda yapılan çalışmaların yeterli olmayışı, uzmanlık alanlarının sınırlı oluşu ve tam olarak hangi spesifik ilkeler doğrultusunda bir müdahale tavrının belirlenmesi konusunda bilinmezlikler görülmektedir. Türkiye'de Somut Kültürel Mirasın Restorasyon ve Konservasyonu Değerlendirme Anketi Sonuç Raporu ve Düşündürdükleri adlı kitapta mevcut durum tespiti yapılmasına yönelik restorasyon ve konservasyon ile ilişkili akademisyen, öğrenci, mezun ya da profesyonel çalışanlardan oluşan katılımcılara yöneltilen ankette "Türkiye'de bir restorasyon ve konservasyon standardının oluştuğunu düşünüyor musunuz?" Sorusuna katılımcıların %81'inin hayır cevabı vermesi özellikle dokuma eserlerin koruma ve onarımında bir standardın eksikliğini ortaya koymaktadır (Genç, 2020: 63).

Öncelikle bir dokumanın koruma ve onarımına karar verirken tarihi belge kriteri, zaman kriteri, kullanım alanı, işin ekonomik yönü, estetik ve etik değerler gibi kriterlerle ele alınması daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır (Kuban, 1969: 342- Anmaç, 2000: 77). Belirtilen bu kriter bağlamında Halı, kilim ve diğer düz dokuma eserlerin bakım, koruma ve onarım ilke önerileri hazırlanırken;

- Madrid Konferansı Tavsiye Kararları (Alanbaşkanlığı, 1904).
- Carta del restaura (ICOMOS, 1931).
- Venedik Tüzüğü (ICOMOS, 1964).
- Nara Özgünlük Belgesi (ICOMOS, 1994).
- İlgili kanunlar, yönetmelikler, tüzükler ve kararlarlar.
- ICOMOS'un 2003 yılında 14. Genel Kurulu'nda kabul edilen mimari mirasın analizi, korunması ve strüktürel restorasyonu için ilkeler başlıklı karar (ICOMOS, 2003)
- İlgili literatür araştırmaları incelenmiştir.

Bu çalışmada, daha spesifik örnekler olan halı, kilim ve diğer düz dokuma eserlerin tümünü kapsayacak şekilde ilkeler yeniden düzenlenmiştir. Yapılan düzenleme de ilkeler oluşturulurken bazı maddeler ilgili kaynaklardan uygun tanımı sağlayacak şekilde revize edilerek hazırlanmıştır.

Halı, Kilim ve Diğer Düz Dokuma Eser Bakım, Koruma ve Onarım İlkeleri

- Sanat eseri, tarihi eser, etnografik eser, antika, kültürel miras, döneminin sosyokültürel ve sanatsal özelliklerini taşıyan tarihi belge, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları gibi ifadelerle tanımlanan halı, kilim ve diğer düz dokuma eserler tüm ifadeleri kapsayıcı şekilde kültürel varlık olarak ele alınmalı ve tüm dokumalar için bu yaklaşım benimsenmelidir.
- Dokumaların bakım, koruma ve onarım işlemleri uzmanlık gerektiren bir iştir. Ulusal ve uluslararası düzeyde multidisipliner bir yaklaşımla ele alınmalı, estetik ve tarihsel değeri daima korunmalıdır.
- Dokumaların değeri ve özgünlüğü bilimsel temellere dayandırılarak ait oldukları kültürel çerçevede değerlendirilmelidir.
- Yapılması olası her inceleme, gözlem, tespit ve müdahalede etik kuralların gözetildiği bir tutum sergilenmelidir.
- Dokumalar yalnızca antika, maddi değer, estetik, sanatsal, görsel, yapısal bütünlüğü koruyan vb. özellikleriyle değil tüm bileşenleri ile birlikte ele alınmalıdır.
- Her dokuma tek başına değerlendirilmeli ve ona göre müdahale biçimleri belirlenmelidir¹
- Dokumaların bakım, koruma ve onarım çalışmaları hızlı ve sistemli bir şekilde yürütülmelidir.
- Bakım, koruma ve onarım yaklaşımları, dokumanın anlam ve öneminin iyi kavranması üzerine oturtulmalıdır. Dokumanın zamana ve ortam koşullarına karşı mukavemetinin artırılması ve

¹ İşleme tabi tutulacak dokumalar için hiçbir zaman genel koruma prosedürü uygulanmamalıdır. Her dokumanın tek başına değerlendirileceği bir inceleme, araştırma ve müdahale yöntemi belirlenmelidir. Her dokuma spesifik olarak malzeme, teknik, ait olduğu yöre, bulunduğu iklim koşulları, kullanım şekli, dış etkenlere karşı maruz kalışı, bu maruziyetin süresi, kaç yıllık olduğu, hasar ve bozulma türleri gibi bir veya birden fazla parametreye sahip olabilir. Bu nedenle değerlendirme aşamasında dokumanın mevcut durumu göz önünde bulundurularak ele alınmalıdır.

sürekliliğinin sağlanması yönünde bir tutum sergilemelidir.

- Dokumaların mevcut durumları ve geçmişleri detaylı bir araştırma ve öneri geliştirme sürecinden geçirilmelidir. Dokumanın ilk hali, yapımında kullanılan teknikler, yapılan değişiklikler ve mevcut durumu hakkında bilgiler tespit edilerek derlenmelidir².
- Dokumalar hakkında herhangi bir bilgiye sahibi olunmaması durumunda müdahaleye başlanmamalı, başlanmış ise durdurulmalıdır.
- Zorunluluk gerektiren haller dışında özellikle uygunluğu kanıtlanmayan tüm müdahalelerden kaçınılmalıdır.
- Karar verme sürecinde farazi, öngörülemeyen ve kişisel görüşlerden mümkün olduğunca uzak durulmalı, disiplinler arası bir yaklaşımla bilimsel temellere dayandırılan bir yaklaşım sergilenmelidir.
- İnceleme ve olası müdahale aşamalarında her dokumanın kendine özgü sorunlar ortaya koyduğu çok güç ve karmaşık durumlarda farklı uzman görüşlerine başvurulmalıdır³.
- Yapılması olası tüm müdahaleler, belirtilerden çok hasar nedenlerine yönelik olmalıdır. Tüm müdahaleler koruma yaklaşımı ile ele alınmalı, onarımdan önce koruma öncelikli bir tutum sergilenmelidir.
- Müdahale; teknik, tasarım, tür ve işlevsellik gibi konuları değerlendirerek hangi müdahalenin gerekli olup olmadığı şeklinde ortaya çıkan bir planın sonucu olmalıdır.
- Müdahalenin amacı, tek bir soruna bağlanmadan dokumanın tüm bileşenleri ile birlikte korunması yönünde olmalıdır.
- Müdahalelerden önce her eserin mevcut durumu göz önünde tutularak değerlendirilmeli, mümkün olan en az müdahale gerektiren ve dokuma ile en uyumlu olan yöntem ve malzeme seçilmelidir.
- Yapılması olası her türlü müdahalenin mümkün olduğunca geriye dönüşe uygun olmasına özen gösterilmelidir⁴.
- Teşhis, niteliksel ve niceliksel yaklaşımlara dayandırılmalıdır⁵.
- Müdahalelerden önce hasar ve bozulma nedenleri belirlenmeli ve buna neden olan etkenler iyi anlaşılmalıdır.
- Her müdahale öngörülen hedeflerle orantılı olmalıdır.
- Her müdahale ve müdahale önerisi mümkün olduğunca (çalışma süresince uygulamaya konulan)

² Analiz, teşhis ve kontrollerle toplanan veriler derlenmelidir. Bozulma ve hasar nedenleri belirlenip, uygun tedavi yöntemleri arasından seçim yapılmalı ve bu müdahaleler denetlenebilir olmalıdır. Müdahaleler çoğu zaman maddi ve mesai harcanmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle eldeki kaynakları akılcı bir biçimde kullanarak masrafları sınırlamak ve mümkün olan en az müdahale ile işlemler gerçekleştirilmelidir.

³ Rutin bakım, koruma ve onarım işlerinin dışında kalan tüm spesifik çalışmalarda ve özel gereksinim duyulan alanlarda diğer uzmanların ve farklı disiplinlerin görüşüne başvurulmalıdır. Estetik, yöresel ve kültürel öğeler bağlamında sanat tarihçiler, dokuma uzmanları veya yöresel ustalardan fikir alınabilir. Hasar ve bozulma nedenleri hakkında ilgili bilim dallarında ki uzman görüşlerine başvurulabilir. Karşılaşılan sorunlar diğer disiplinlerdeki uzmanların ilgisine sunularak çözüm önerilerinin belirlenmesinde fayda sağlayacak toplantıların yapılması bu bakımdan önem arz etmektedir.

⁴ Yapılacak herhangi bir müdahalenin dokumada geri dönüşü olmayan hasarlara neden olma ihtimali her zaman göz önünde bulundurulmalıdır (Stone, 2010: 10). Eğer böyle bir ihtimal şüphesi oluşur ise derhal o müdahaleden vazgeçilerek başka bir yol izlenmeli ya da dokuma olduğu gibi bırakılmalıdır. Her müdahale mümkün olduğunca eserin ilk tasarımına, tekniğine ve tarihi değerine saygı göstermeli ve onun gelecekte de anlaşılmasını sağlayacak izlerin korunmasına özen göstermelidir. Mümkün olduğunca yapılan uygulamalar ve eklemelerin geriye dönüşe uygun olmasına dikkat edilmelidir. Böylece dokuma ile ilgili yeni bilgiler edinildiğinde ya da eklentilerin yenilenmesi gibi bir durum hasıl olduğunda yapılan eklemelerin esere zarar vermeden kaldırılmasına veya daha uygun olanlarla değiştirilebilmesine imkân sağlamalıdır. Geriye dönüşü olmayan veya sıkıntılı olan müdahalelerden ileride yapılması olası işlemleri engelleyeceği için uzak durulmalıdır. Hangi döneme ait olursa olsun sanatsal ve tarihsel değeri olan tüm öğeler korunmalıdır. Üslup birliği, mevcut dönem sanat anlayışı veya dokumayı ilk tasarımına döndürme kaygılarıyla dokumada eksiltme ya da eklemeye yönelik tutumlardan kaçınılmalıdır.

⁵ Niteliksel yaklaşım; yapısal bütünlüğü, hasarı ve bozulmalarının doğrudan gözlemlenmesi olduğu kadar, tarihsel araştırma temeline oturtulmalıdır. Niceliksel yaklaşımda ise malzeme ve laboratuvar analiz sonuçlarından yararlanılmalıdır. Teşhisin son aşaması olan ve müdahale gerekliliğinin belirlenip değerlendirmesinde niceliksel ve niteliksel analiz sonuçları uzlaştırılmalıdır (doğrudan gözlem, tarihsel araştırma, deney ve analiz sonuçları birbirleriyle uyumlu olmalıdır).

bir denetim programıyla birlikte uygulanmalıdır. Uygulama sırasında denetlen(e)meyen hiçbir müdahaleye izin verilmemelidir.

- Müdahalelerde kullanılacak araç gereçlerin dokumayla uyumluluğu araştırılmalı ve olası etkileri bilinmelidir⁶.
- Müdahalelerin belirlenmesinde dokumada varsa eklentiler iyi teşhis edilerek dokuma ile uyumluluğu kontrol edilmeli, eklenmiş tarihi bir malzemeyi, belirgin bir kompozisyonu ya da motif gibi ilave parçaları kaldırmak veya değiştirmekten mümkün olduğunca kaçınılmalıdır⁷.
- Yapılması olası bazı müdahalelerin sonuçlarının öngörülebilmesi durumunda gözleme dayalı bir yöneme başvurulabilir⁸.
- Ortam koşulları ve dış etkenlerden kaynaklı hasarlardan ötürü kaybettiği dayanıklılığı ve zamana karşı mukavemetini yeniden kazandırmaya yönelik sürekli bakım (gerekli görülen durumlarda sağlamlaştırma) yönünde bir tutum sergilenmelidir.
- Dokumalara ait her tür bütünleme, yeniden yapma gibi uygulamalardan mümkün olduğunca kaçınılmalıdır⁹.

⁶ İstenmeyen yan etkileri önlemek amacıyla, bakım ve korumada kullanılan malzemelerin uzun dönem etkileri araştırılmalıdır. Müdahale sırasında kullanılan geçici sağlamlaştırma ve koruma sistemleri, amaç ve işlevlerini kültürel değerlere zarar vermeden yerine getirmelidir. Kullanılan malzemeler (arkalık, destek kumaşı, dolgu malzemesi, saklama kutusu, koruyucu kaplamalar, depolama veya sergileme alanlarının düzeni vb.) özgün malzeme ile uyumlu ve uygun olmalıdır (Soysaldı, 2017, s.184).

⁷ Dokumanın bir parçası haline gelmiş olan eklemeler veya değişimler, dokumanın yapısal bütünlüğüne karşı bir sakınca yaratmadıkları sürece korunabilir. İlave parçaların (varsa eğer) uzaklaştırılması ya da dokumanın yapısal bütünlüğünü bozacak hasarları onarmak, ancak korumanın yetersiz ve zarar verici olduğuna kanaat getirildiği zaman ek bir seçenek olarak ele alınmalıdır. Dokumayı ilk kullanım işlevine döndürmek ya da yeniden kullanılabilir hale getirmek amacıyla kısmi veya tam olarak sağlamlaştırma, bütünleme ya da yeni eklemeler yapılması durumunda uyulması gereken en temel koşul yeni öğeler en azda tutulmalı, yapısal ve estetik düzeni yansıtır karakterde olmalıdır (Ersen, 2009: s.9). Dokumada farklı dönemlere ait onarım ya da eklemeler mevcut ise farklı dönemlerin geçerli katkıları da kabul görmelidir. Dokumaların orijinal yapısında zamanla bazı eklemeler veya eksiltmeler yapıldığı sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bazen bir dokumanın saçakları örülerek boncuklar eklenmiştir veya saçak kısımları bir araya toplanarak overlok şeklinde el ile dokumaya sabitlenmiş şekilde olabilmektedir. Bazı durumlarda da dokumada eksiltmelere gidilmiştir. Deforme olan saçaklar kesilerek uzaklaştırmış, yanma, yırtılma veya bölgesel yoğun doku kayıplarının olduğu kısımlar dokumadan ayrılmış olabilir. Kullanım amacından farklı bir kullanım için eksiltme de yapılmış olabilir. Bir kilimin kesilerek çanta, minder, yastık, heybe, pano, dekoratif ev eşyası gibi farklı materyallere dönüştürülmesi veya kullanılacağı yüzey alanına göre yeniden ebatlandırılıp fazla kısımların dokumadan uzaklaştırılması bunlara örnek olabilir. Bir diğer eksiltme şekli de miras yolu ile mirasçılara kalan bir dokumanın yaşanan anlaşmazlık sonucu kendi aralarında bölerek dokumadan eksiltme yaptıkları az da olsa yaşanmış durumlardandır. Burada dikkate alınması gereken en önemli soru bu gibi durumlarda nasıl hareket edilmesi gerektiğidir. Örneğin formu bozulmuş saçaklar bir kumaş parçası ile kenar boyunca toplanarak yapılan overlok tarzında bir eklenti dokumadan uzaklaştırılmalı mı? Yanmış, yırtılmış ya da yoğun doku kayıplarının olduğu bölgeye yeniden dokuma yapılmış ise bu eklenti sökülüp uzaklaştırılmalı mı? Ya da heybeye çevrilmiş bir dokuma heybe olarak mı kalmalı yoksa eski kullanım şekline döndürmek için heybe formunu tamamlayan arkalık ve ilave saplar çıkarılmalı mı? Gibi sorulara cevap verilmelidir. Bu gibi bir durum için genel bir koruma ve onarım yaklaşımı sergilemek doğru olmayacaktır. Bu aşamada, sorulacak sorulara kişisel görüşlerden uzak bilimsel temellere dayanan cevaplar verilmelidir. Dokumaya yapılan eklemeler ne zaman yapıldı? Kimler tarafından yapıldı? Yapılan eklemelerin tarihsel, estetik veya kültürel bir değeri var mı? Dokumanın orijinaline zarar veriyor mu? Renk, malzeme ve kompozisyon bütünlüğüne uyumlu mu? Eklentiler çıkarıldığı zaman dokuma eski durumuna dönecek mi? Gibi sorulara verilen cevaplar doğrultusunda bir karar vermek isabetli olacaktır.

⁸ Bu durumda çalışmalara en az müdahale ile başlanmalıdır. Örneğin ıslak bir temizlik işlemi yapılması veya kimyasal bir bileşen kullanımı söz konusu olduğunda müdahalenin sonuçlarını öngörmek zordur. Bu nedenle dokumaya yapılması öngörülen müdahaleler öncesinde dokumanın renk, lif ve boyarmadde laboratuvar analiz sonuçlarına göre bir yöntem belirlenmelidir. Belirlenen bu yöntemin uygulamasına geçmeden önce (dokumanın yapısal ve görsel bütünlüğünü bozmayacak bir yerinde veya bir yerinden alınan bir parça örnekte) bu işlem test edilmeli ve gözlemlenen sonuçlar doğrultusunda net bir karar verilmelidir.

⁹ Zorunluluk gerektiren durumlarda ancak eserin genel çizgilerini ortaya çıkarmak ve korunmasını sağlamak amacıyla, mümkün olan en az ek ve nötr malzeme ile dağılmış parçaların birleştirilmesi işlemi söz konusu olmalıdır. - Gerekli görülen durumlarda eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır. Ancak, onarımın aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir. Örneğin, dokumalar şekil ve kompozisyon

- Bir dokumanın yapısal bütünlüğünü korumak veya güçlendirmek için farklı uzmanlık alanlarının katkılarına başvurulabilir¹⁰.
- Dokuma bakım ve korunmasına ilişkin tüm süreç (bütün teşhis, müdahale ve denetleme işlemleri) eserin bir parçası olarak belgelenerek saklanmalıdır¹¹.
- Dokuma için hazırlanan belgeler ilerleyen dönemlerde araştırmacılar tarafından yapılacak gözlemler için yeterince açıklayıcı ve net olmalıdır.
- Halı, kilim ve diğer düz dokuma eserlerin bakım, koruma ve onarım işlemlerinde sürecin sağlıklı yürütülebilmesi için gerekli tüm güvenlik önlemleri alındığından emin olunmalıdır¹².

Sonuç

Taşınabilir kültür varlıklarımızın dış etkenlerden dolayı zamanla meydana gelen hasarlarının önlenerek gelecek nesillere aktarılması ve korunmasında, nitelikli çalışmaların artarak modern ve bilimsel yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmalar, ulusal ve uluslararası alandaki her türlü bilgiyi, sistemi, yaklaşımları ve bu konuda dünya genelinde kabul gören kurum ve kuruluşların mevzuatları ve aldığı tavsiye kararları benimsenerek yapılabilir. Kültürel varlıkların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için özellikle 19. yüzyıldan sonra sergilenen bilinçli koruma algısı her geçen gün teknolojik yeniliklerle paralel bir şekilde ilerlemektedir. Bu ilerleme, finansal olarak gelişmiş toplumlarda daha iyi ele alınırken ekonomik olarak az gelişmiş toplumlarda daha yavaş ve seçici bir yöntemle ilerlemektedir. Neyin korunması gerektiğine karar verme süreçlerinde işin ekonomik yönünün ağır basması, neyin korunması değil nelerin öncelikle korunması gibi durum meydana getirmektedir. Özellikle halı, kilim ve diğer düz dokuma örnekler bakımından oldukça zengin bir arşive sahip olan coğrafyamızda eserlerin çok oluşu hem diğer kültürel varlıklar içinde hem de kendi içinde öncelik sırası gibi bir duruma neden olmaktadır.

Dokumaların koruma ve onarım işlemleri maliyet ve yoğun iş gücü gerektirdiğinden bu yaklaşım bir

bakımından belirli bir düzendedir. Genel şema olarak çoğunlukla ince ve kalın bordürlerde ardışık olarak tekrar eden motiflerden oluşan, zemin kısmı ise bazen tek bir motif ögesi ile bazen de tekrar eden motiflerden oluşan bir düzende oturtulmuştur. Genel olarak yarı simetri veya ¼ simetri şeklinde bir düzen söz konusudur. Bu görüş ile hareketle dokumanın herhangi bir yerindeki doku ve lif kaybını onarmak için motif sıralamasını ya da karşı simetrisindeki motifin orada olacağını öngörüp bu yönde bir onarım yapmak mantıklı gözükabilir. Fakat böyle bir yaklaşım teorikte doğru olsa da böyle bir karar vermek doğru olmayacaktır. Örneğin tekrar eden bir motif sırasında eksik kısma ne geleceğini tahmin etsek de dokumanın orijinalinde o bölümde nasıl ve hangi renk bir motif olduğunu bilemeyiz. Dokuma yapılırken sıralamada eksik kısma denk gelen motifte o sıraya ait ip bitmiş ve yerine farklı bir renkte ip kullanmış olma ihtimali vardır. Eksik kısımda dokuyucunun yanlış hesaplama sonucu yeterli sıra sayısını yakalayamadığı için motifte bir değişikliğe gitmiş olabilir. Ya da bazı yörelerde dokuyucu çok güzel ve muntazam ilerleyen dokumasına nazar değmemesi için bazı motif ya da bölgelerde düzeni kırmak için farklı renk kullanmış olabilir. Buradan bahisle eksik kısımları orijinaline uydurmak için tamamlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere eğer dokumanın yapısal bütünlüğünü korumak adına böyle bir tamamlama durumu söz konusu olduğunda "...genel çizgilerini ortaya çıkarmak ve korunmasını sağlamak amacıyla, mümkün olan en az ek ve nötr malzeme ile dağılmış parçaların birleştirilmesi..." şeklinde bir müdahale söz konusu olabilir.

¹⁰ Eski yapım yöntemleriyle amaca ulaşamazsa, çağdaş tekniklerin kullanılması uygun olabilir. Aynı biçimde, basit ya da karmaşık tüm yıpranmış dokumaları ayakta tutabilmek için farklı bilimlerin katkılarına başvurulmalıdır. Böylece olası yanlış uygulamalar yerlerini bilimsel olanlara bırakabilir.

¹¹ Eser kimlik ve inceleme formları oluşturularak çizim, analiz, ölçüm ve fotoğraflarla sağlıklı bir belgeleme yapılmalıdır. Dokumaya ilişkin bütün ayrıntılar bakım, koruma, onarım, temizleme ve diğer müdahalelerin bütün aşamaları kalıcı olarak kaydedilmelidir. Bakım ve koruma işlemlerinin her safhası çalışma sırasında ortaya çıkan, tanımlanmış biçimsel ve teknik özellikler göz önünde tutularak raporlanmalıdır. Bu belgeler ilgili eserin bulunduğu arşive veya bir resmi kurumun arşivine koyulmalı ve araştırmacılar bundan yararlanabilmelidir. Elde edilen tüm bilgiler, teşhis ve müdahale önerileri açık ve net bir rapor halinde olmasına özen gösterilmelidir.

¹² İnceleme, uygulama ve gerekli analiz işlemlerinde müdahaleyi gerçekleştiren personelin işlemleri sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi açısından kişisel koruyucu ekipmanlarının tam olduğundan emin olunmalıdır. Gerek bazı müdahaleler için kullanılan kimyasallara gerekse dokumada bulunan toz, kir, partikül ve zararlı organizmalara karşı önlem alınarak başlanmalıdır. Bu nedenle oluşturulan laboratuvar ortamında plastik ve pamuklu kumaş eldiven, koruyucu gözlük, maske, önlük, tek kullanımlık tulum, gaz maskesi, ortam hava kalitesini düzenleyen iklimlendirme ve ölçüm aletleri bulundurulmalı ve çalışma alanına uygun aydınlatma ortamının sağlandığından emin olunmalıdır.

bakıma haklı görülebilir. Unutulmamalıdır ki muhtevası bakımından tamamen organik olan bu eserlerin zamana karşı mukavemet gösteremeyeceği ve bugünün (her yerde olan, çokça) eseri on yıllar sonranın ya nadir bir eseri ya da kataloglarda resmedilen bir eser olarak kalacağı bilinmelidir. Bu sebeple, zamana ve ortam şartlarına karşı dokumalarda önem sırası gözetmeksizin hasar ve bozulma durumuna göre ele alınarak korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması çok önemlidir. Halı, kilim ve diğer düz dokuma eserlerin bakım, koruma ve onarımların işlemlerin sistemli ve bilimsel temellere dayandırılarak yapılması da ayrıca önem arz etmektedir. Hazırlamış olduğum bu çalışma, bakım, koruma ve onarım işlemlerine karar vermede pratik, hızlı ve bilimsel temellere dayanan bir yaklaşımla ele alınmasına fayda sağlayacaktır. Her geçen gün yok olma tehlikesi ile karşı karşıya gelen dokumaların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması için bilimsel çalışmaların artması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Ahunbay, Zeynep. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: Tunçbay Matbaacılık, 8. Baskı, 2016.
- Akın, Nur. "Osman Hamdi Bey, Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlayışı Üzerine. Osman Hamdi Bey ve Dönemi". Haz. Zeynep Rona. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993. 233-239.
- Alioğlu, Füsun. "Koruma Kavramları ve Koruma Süreci". Ed. Uçkan, O., Yelda. Restorasyon ve Koruma İlkeleri. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013. 68-97.
- Alsaç, Üstün. "Türkiye'de Restorasyon". Ankara: İletişim Yayınları. 1992.
- Anmaç, Elvan. "Tekstil Ürünleri Konservasyonun Temel İlkeleri". I. Ulusal Taşınabilir Kültür Varlıkları Konservasyonu ve Restorasyonu Kolokiyumu, Ankara: 2000. 75-80.
- Eczacıbaşı Vakfı. Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi, (3), İstanbul: Yem Yayınları. 2008
- Erder, Cevat. (1987). "Kültürel Varlıkların Korunmasında Bilim ve Teknoloji". Anadolu "21" 1987. 113-119.
- Eroğlu, Süreyya. "Arşiv Belgeleri Bağlamında, W.M. Ramsay'ın Pisidia Antiokheia Çalışmalarının Yeniden Değerlendirilmesi". S.D.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi "25" 2012. 125-138.
- Ersen, Ahmet. "Mimarî Korumada Otantiklik ve Bütünlük Sorunu". Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi "1.1" 2009. 8-15.
- Genç, Uğur. "Türkiye'de Somut Kültürel Mirasın Restorasyon ve Konservasyonu Değerlendirme Anketi Sonuç Raporu ve Düşündürdükleri" erişim <http://www.ugurgenc.com.tr/turkiyede-somut-kulturel-mirasin-restorasyon-ve-konservasyonu-degerlendirme-anketi-sonuc-raporu-ve-dusundurdukleri.html>
- Gürsoy, Şahin. "Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği". Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi "26.42. 2007. 101-125.
- Kuban, Doğan. "Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar". Vakıflar Dergisi "8", 1969. 341-356.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, (1983), T.C. Resmi Gazete, 18113, 23 Temmuz 1983
- Soysaldı, Aysen. "Tekstil Eserlerin Konservasyonu ve Türkiye'de Etnografya Müzelerinin Sorunları". Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Çalışmaları, Ankara: TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. 177-190.
- Subaşılar, D. Hande. "Teknik Sanat Tarihi: Sanat Eseri İncelemelerine Disiplinlerarası Yaklaşım". Sanat Tarihi Yıllığı "22" 2010. 21-37.
- Stone, F. Peter. Oriental Rug Repair, London: Thames And Hudson, 2010.

İnternet Kaynakları

- Madrid Konferansı Tavsiye Kararları: <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/turkce/1904-Madrid-Konferans%C4%B1-Tavsiye-Kararlar%C4%B1.pdf> Erişim Tarihi: 17.03.2021
- Carta del Restaura: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf Erişim Tarihi: 17.03.2021
- Venedik Tüzüğü: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf Erişim Tarihi: 17.03.2022
- Nara Özgünlük Belgesi: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf Erişim Tarihi: 17.03.2021
- Mimarî Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0033791001536913477.pdf Erişim Tarihi: 17.03.2021

THE PRINCIPLES OF THE MAINTENANCE, CONSERVATION AND RESTORATION OF CARPETS, RUGS AND OTHER FLAT WEAVED WORKS

Vedat ÜNALDI

ABSTRACT

From the day it came to existence up until today, the human race has built some tools, instruments and structures for meeting its necessities arising from the needs. Starting from the day of their production, these items go through a process of aging and dissolution. The deterioration or dissolution periods of these items and structures vary depending on the ambient conditions, type of use and their materials. Protecting and passing on these structures and items (which reflect the socio-cultural structure of their era) to future generations, is a subject which is significantly focused on by today's global society. A number of studies have been carried out in order to provide protection and safety of these values (which are denominated as cultural heritage) together with the principles and decisions set forth by the national and international institutions and corporations, and these studies are still being carried out today. While these principles and decisions are mostly reviewed in terms of architectural structures, the protection of carpets, rugs and other flat woven works is also reviewed in the light of these principles. The lack of principles and recommendations specific to the context of the maintenance, preservation and repair of wovens (which are completely different from other works in terms of their structure, technique and raw material), disrupts the decision-making and intervention processes and sometimes it even causes irreversable damages arising from personal opinions. In this respect, it is important to prepare principles specific to the field.

In this study, after a literature review of legislations, laws and decisions of national and international institutions, a set of suggestions related to the principles of the maintenance, protection and restoration of Carpets, rugs and other flat weaved works, were prepared. While preparing these principles, some articles have been revised from relevant sources in order to provide a definition which is suitable for the wovens.

Keywords: Carpet, rug, flat weaving, the principles of conservation and restoration, cultural heritage